

Yarımtarixi rəvayətlərə görə, Ululu Kərim Azərbaycanın Qarabağ xanlığının, bundan sonra isə Zəngəzur adlanan qəzasının Ululu kəndində anadan olub. Rəvayətlərdən birinə görə, Ululu Kərim təxminən XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərində iki qardaşı ilə Şahbuz regionuna gəlmişdir. Onlar əvvəl Ağdüz deyilən yerdə bina salmışlar. Az sonra Şahbuzun indiki Qızıl Qışlaq kəndinə köçmüşlər. Deyilənə görə, Ululu kiçik bir kənd olub sonradan dağıldığından xarabalığı qalırmış. Ululu Kərimin 120 il ömür sürdüüyü və peşəsinin dəllək olduğu söylənir. El-el gözib aşıqlıq etməsə də, sazı yaxşı çalırmış. Şerləri nəsihətəməz ruhdan olduğundan hələ sağlığında məclislərdə ustadnamə kimi oxunurmuş. 1990-cı ildə aşıq şəri həvəskarı mərhum F.Hüseynovun (Şahbuz rayonu) dediyinə görə isə Ululu Kərimin nəticəsi onun həyat yoldaşı olub. O, 1970-ci ildən sonra vəfat edib.

Ululu Kərimin M.P.Vaqifin müasirlərində olub təqribən XVIII əsrdə yaşadığını göstərən məlumatlar, mənbələr də vardır (Azərbaycan dastanları, I c. Bakı, «Lider nəşriyyat», 2005, s. 313; Q.Namazov. Azərbaycan aşıq sənəti, Bakı, Yazıçı, 1984, s. 4). Eyni zamanda onun XIX əsrdə yaşadığı haqqında məlumatlara rast gəlinir. Bunlar isə dəqiq tarixi məlumatlar yox, yarımtarixi rəvayətlərdir.

Gördüyü kimi, rəvayət və məlumatlar Ululu Kərimin XVIII-XIX əsrlərdə, hətta XX əsrin əvvəllərində yaşadığını göstərməkdədir. Bunlar nə dərəcədə realıqla bağlıdır? Daha doğrusu, bunlardan hansı tarixi şəraitlə səsleşir? Yaxud bu rəvayətlər nə dərəcədə bioqrafikdir? Bioqrafikdirsə, buna istinad edib həmin rəvayətlərin hansı tarixi şəraitdə yaranmış olduğu haqqında fikir söyləmək olarmı? Bizcə, olar. Ona görə ki, Ululu Kərim tarixi şəxsiyyət olub. Onunla bağlı rəvayətlər, söz-söhbətlər elə-belə yaranmayıb. Şübhəsiz ki, bunların əsasında tarixiliklə, realıqla bağlanan məsələlər durur.

Qeyd edək ki, Azərbaycan aşıq ədəbiyyatında Kərim adlı bir neçə sənətkar olub. Bunların yaşadıkları dövrlər də bir-birinə çox yaxın olmuşdur. Buna görə, onlar haqqında yaranmış rəvayətlər, söz-söhbətlər bəzən bir-birinə qarışmışdır. Kərim adlı aşıqlar şerlərində «Ululu» təxəllüsündən başqa Mücrüm Kərim, Bıça-

rə Kərim, bəzən də Kərim adını işlətməmişdir. Təkcə Mücrüm Kərim adında iki sənətkar mölumdür. Bunlardan birinin Kirmansax mahalından olub XVIII əsrin sonlarında ailəsilə Cəbrayılın Horavlı, sonra Hovu kəndlərində yaşadığı göstərilir. Ehtimal ki, bu ərazinin

Cəfərabad kəndində Kərim ömrünü başa vurmuşdur (Azərbaycan aşıqları və el şairləri, I c. Bakı, Elm, 1983, s. 201). XIX əsrdə Kərim adında Vardanlı kəndində ikinci bir aşıq yaşamış, bunların şerləri də çox vaxt bir-birinə qarışmışdır. Lakin Horavlı, yaxud Hovulu Kərim daha çox aşıq şəri tərzində, Vardanlı Kərim isə əsasən klassik üslubda şerlər yaratmışdır (Yenə orada, s. 201).

Ululu Kərimin tanınmış ustad sənətkar olduğunu bəzi tədqiqatçılar, o sıradan prof. M.Həkimov da qeyd etmişdir (M.Həkimov. Azərbaycan aşıq ədəbiyyatı, Bakı, Yazıçı, 1983, s. 195). El şairinin şerləri bəzi nəşrlərdə başqa sənətkarların adları ilə verilmiş. Beləki, onun «Olmaz» adlı şerinin Mücrüm Kərimin adına gətirməsi yanlışdır (İ.Abbasov. Ön söz. Azərbaycan ədəbiyyatı inciləri. Dastanlar. Bakı, Yazıçı, 1987, s. 207). Bəzi ədəbiyyatlardakı «Ha bular, bular» şəri də Mücrüm Kərimin yox, Ululu Kərimindir (Ə.Axundov. XIX əsrdə yetişmiş görkəmli aşıqlar haqqında. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. Bakı, Azərb. SSR EA nəş., 1961, s. 210). Belə misalların sayını bir qədər artırmaq da olar. Bunlar doğrudan da onu göstərir ki, Kərim adlı sənətkarların haqqında yaranmış rəvayətlər kimi, onların şerləri də bir-birinə az qarışmamışdır. Lakin araşdırmalar göstərir ki, Ululu Kərimin şerləri bədii üslubuna və sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə görə seçilir. El sənətkarının şerlərinin çoxu əxlaqi, nəsihətəməz ruhdadır. Onu məşhurlaşdıran daha çox belə ruhdan yaratdığı ustadnamələrdir. Bu ustadnamələrdə ustad şəri, ustad nəsihəti kimi daha çox məclislərdə aşıqlar tərəfindən oxunur. Aşığın aşağıdakı şerləri də belələrindəndir:

*Ay Ululu Kərim, söz yerdə qalmaz,
Nakəs təkəbbürlər dost qədri bilməz,
Dayan deməklə namərd əylinməz,
Hər kəstənin özü bilən yaxşıdır*

(Azərbaycan aşıqları və el şairləri, I c. Bakı, Elm, 1983, s. 8).

Yaxud:

*Dörd yanımda bağça ola, bağ ola,
Sinəm üstü düyün ola, dağ ola,*

Azərbaycan aşıq ədəbiyyatının tanınmış ustad sənətkarlarından biri Ululu Kərimdir. Ululu Kərimin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumatlar çox azdır. Dövrümüzə çatmış məlumatlar yarımtarixi rəvayətlərdən, el söhbətlərindən və bir qismi aşıq şerlərindən ibarətdir.

*Bir kiçik ki, böyüyünə ağ ola,
Düşər el gücündən, baxtınar olmaz.*

*Ululu Kərimi axtaran tapar,
Bir könüllü tikən min Kəbə yapar,
Sən çalış işini haqq ilə apar,
Haqdan qeyri kimsə sənə yar olmaz*

(Azərbaycan dastanları, I c. Bakı, «Lider nəşriyyat», 2005, s. 125).

Ululu Kərimin öldə olunmuş şerləri daha çox qəsimə üslubunda olan 11-lik şerlərdir. Şairin yaradıcılığında 8-lik geraylı şer nümunələri də az deyil. Şerlərində vətənə, onun təbiətinə bağlılıq əsas yer tutur. Bunu söhbətlərindən də hiss etmək olur. Rəvayətə görə, o, Şahbuzun səfalı yaylaqlarında, dağlarında olmuş, hətta onlardan bəzilərinə şer də qoşmuşdur. Belə şerlərdən biri də aşığın qeydə alınmış «Keçilin yaylağında» adlı şeridir. Şerin iki bəndində deyilir:

*Ay camaat, möcüz gördüm,
Mən Keçilin yaylağında.
Süsen, sünbül, tər bənövşə,
Qız Keçilin yaylağında.*

*Üst yanında Toxlu qaya,
Axar-baxarları çaya,
Gözələri ağca maya
Söz Keçilin yaylağında.*

Deyilənə görə, Ululu Kərim ömrünün sonlarında yoxsul həyat keçirir. El şairinin çox qocalması da həyat şəraitinə mənfi təsir göstərmişdir. Rəvayətlərdən birinə görə, Şahbuzun ətəf kəndlərindəki məclislərdən birində şairin el arasındakı ad-sanına paxıllıq edən Molla Şadiq adlı biri kənddə yığılmış fitnəni ona təklif edir. Qoca şairə və, pis təsir edir. Deyilənə görə, Molla Şadiqda da şer demək təbi var imiş. Odur ki, Ululu Kərim məclisdə ona həcv deyir, axırda da deydi bağlamanın sonunda yığılmış fitnəni onun özünə məsləhət görür:

*Sənə nəşib olsun, bu fitnə, zəkət,
Məni lağa qoyub eyləmə zəkət,
Hansı namaz almış iki salavat
Halatı, haramı bölən kim idi?*

Bağlamayı şerlə yox, adı sözlə də açma bilməyən Molla Şadiq şairdən üzr istəyir.

Bu rəvayət də aşığın qoca vaxtlarında Şahbuz bölgəsində yaşamış olduğunu göstərir. El şairinin şerləri region məhdudluğundan uzaq olmuşdur. Qurbanı, Abbas Tufarqanlı, Xəstə Qasım, Aşıq Alı, Aşıq Ələsgər, Hüseyn Şəmkirli, Hüseyn Bozalqanlı kimi Ululu Kərim də Azərbaycanın hər yerində tanınmışdır.

Nəzərdən keçirilən rəvayətlər, yaddaşlarda qoru-

nan el söhbətləri və bəzi şer nümunələri Ululu Kərimin qocalıq dövrünü Şahbuz regionunda yaşadığını düşündürməyə əsas verir. Onun rəvayətə görə, XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Şahbuz regionuna gəldiyini və 120 il ömür sürdüyünü həqiqət kimi qəbul etsək, aşığın anadan olduğu təxminən XVIII əsrin sonu, XIX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Lakin Ululu Kərimin M.P.Vaqifin müasiri olduğu haqqındakı məlumatı nəzərə aldıqda bu tarixin doğruluğuna şübhə yaranır. Ola bilsin ki, aşığın Şahbuz bölgəsinə gəlişi XIX əsrin sonundan xeyli qabaq olub. Bunu doğruluğu kimi qəbul etsək, onda aşığın XVIII əsrin 2-ci yarısı ilə XIX əsrin 70-80-ci illəri arasında yaşadığını düşünmək reallığa daha çox uyğun görünür. El şairinin bu əsrlərdəki əlyazma və cümlələrdə şerlərini rast gəlinməsi də bunu deməyə imkan verir.

Burada bir məsələni nəzərə almaq vacibdir. Deyilənə görə, Ululu kəndində yaşayanlar Uzdu tayfası adlanmışdır. Uzdu sözündəki «uz» Oğuz sözünün ikinci hecasında işlənən «uz» komponentidir. Bu, Uzdu tayfasının mənşəcə Oğuz tayfaları ilə bağlılığı ehtimalını yaradır. Ola bilsin ki, Uzdu, yaxud Uz müstəqil tayfa adı da daşımışdır. Bu ehtimal həqiqətə, bəlkə də, daha yaxındır. Çünki Azərbaycandan kənar da bu tayfanın yaşadığı haqqında məlumatlar vardır. Erkən orta əsrlərdə Bizans ərazisində yaşayan türk tayfalarından biri «Uz» adlanmışdır. Bu haqda akad. B.Budaqov və prof. Q.Qeybullayev yazır: «Bəzi tədqiqatçılar bu tayfanı «Oğuz» hesab edirlər, lakin bu səhv fikirdir. Çünki müstəqil Uz tayfası olmuşdur» (B.Budaqov, Q.Qeybullayev. Gürcüstanda türk mənşəli toponimlərin izahı lüğəti. Bakı, «İsmayıl» Nəşriyyat-Poliqrafiya Müəssisəsi, 2002, s. 54). Bizcə, Uzdu daha çox Uz tayfası ilə bağlıdır. Ola bilsin ki, son əsrlərdə Azərbaycanın Qarabağ, sonra isə Zəngəzur bölgəsində yaşamış bu tayfa «Uzdu» adlanmışdır. Digər tərəfdən yuxarıdakı rəvayətə ifadə olunmuş fikrə görə, Ululu sözü Uzdu tayfa adı ilə əlaqəlidir. Buradan belə qənaətə gəlmək olur ki, Kərim Ululu kəndinə, eləcə də tayfa, soykökə mənsubluğunu bildirmək üçün Ululu sözünü təxəllüs kimi işlətməmişdir.

*Yusif Səfərov,
M.S.Orudadi adına Naxçıvan Muxtar
Respublika kitabxanasının direktoru,
filologiya elmləri namizədi*